

Найбільших збитків зазнав Київ, де було пограбовано бібліотеку АН УРСР, Києво-Печерську лавру, музеї Українського образотворчого мистецтва, Російського мистецтва, Західного і Східного мистецтва, Центральний музей Т.Шевченка, вивезено унікальні древні хроніки Сходу, руські літописи, першодруки І.Федорова, грамоти російських царів та універсали українських гетьманів, нумізматичні колекції, колекції старовинної зброї, твори І.Рєпіна, В.Верещагіна, М.Ге, І.Айвазовського, І.Шишкіна та ін. У Харкові з картинної галереї вивезено кілька сотень картин і творів скульптури, а з бібліотеки ім.В.Короленка – багатотисячний фонд цінної літератури. Багато цінностей привласнювалося службовцями “Б.Р.”, а також чиновниками окупаційної адміністрації, офіцерами й солдатами вермахту.

М.В.Коваль.

БАТОЗЬКА БИТВА 1652 – битва, яка завершилася перемогою українського війська під керівництвом Б.Хмельницького над польським у ході Визвольної війни. Відбулася 22-23 травня (1-2 червня) під горою Батіг біля с.Четвертинівки (тепер Тростянецького району Вінницької області). Їй передувала невдала загалом для Української держави воєнна кампанія 1651, яка призвела до важкого Білоцерківського договору, досягнуті у попередні роки здобутки під час війни за незалежність України опинилися під загрозою. Річ Посполита прагнула ліквідувати Гетьманщину і реставрувати на її землях старий колоніальний режим. Зручну нагоду для цього польське командування побачило навесні 1652, коли до Молдови вирушив загін Тимоша Хмельницького, сина гетьмана. Метою цього походу було добитися від молдовського правителя Василя Лупула виконання умов українсько-молдавського договору і насамперед укласти династичний шлюб між Т.Хмельницьким і Розандою, дочкою господаря.

Поблизу Батога на березі Південного Бугу польський гетьман коронний Мартин Калиновський влаштував на шляху Т.Хмельницького табір із 20-тисячним військом. Але ініціативу поляків перехопив Б.Хмельницький, який із великим українсько-татарським військом вирушив слідом за загonom сина. 31 травня (за новим стилем) союзні війська почали обхідний маневр, а 1 червня змусили польську армію залишити поле битви і сховатися в таборі. З підходом головних сил української армії, представлених Чигиринським, Черкаським, Корсунським і Переяславським полками, розпочався генеральний штурм табору (ранок 2 червня). Під тиском козаків військо Речі Посполитої охопила паніка, Калиновський навіть дав наказ стріляти по втікачах. Полякам вдалося ще трохи протриматися, але після прориву їхньої оборони козаками Івана Богуна доля битви була вирішена. Армія Речі Посполитої була розгромлена вщент, сам Калиновський був забитий ординарцем. Загинули й командувач артилерією Шиємський, брат

майбутнього короля Яна Собеського Марек та ін. Довідавшись про катастрофу під Батогом, польські воєначальники, які поспішали на допомогу Калиновському, повернули назад.

Б.б. сучасники порівнювали зі славетною перемогою Ганнібала під Каннами у 216 до н.е. Вона засвідчила геній Б.Хмельницького як полководця і високий рівень мистецтва української армії. Поляки мушили спішно покинути територію Гетьманщини, де їхні гарнізони стояли за умовами Білоцерківського миру; кордон знову проліг по р.Случі, як і за умовами Зборівського договору 1649. В результаті Б.б. зміцнилися українсько-молдовські зв'язки. Відбувся шлюб між Т.Хмельницьким і Розандою Лупул, Молдова стала союзницею України.

Літ.: Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1996, т.ХІ, кн. 1; Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. – К., 1993; Стороженко І.С. Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у Визвольній війні українського народу XVII століття. – Дніпропетровськ, 1996.

Ю.А.Мицик.

БАТУРИНСЬКІ СТАТТІ 1663 – п'ять умов, що їх уклав 17 грудня в Батурині гетьман І.Брюховецький з представниками царського уряду дяками Башмаковим і Фроловим як додаток до основних Переяславських статей 1659. Б.с. наклали на українську сторону зобов'язання: утримувати коштом місцевого населення російське військо, введене в Україну для її захисту від ворогів, а також військові залоги при воєводах (1-й пункт); вертати в Росію втікачів, причому під загрозою смертної кари тим, хто буде приймати їх чи допомагати їм переховуватися (2-й пункт); упорядкувати козацький реєстр, визначений попередніми договорами (3-й пункт); заборонити українським купцям вивозити збіжжя на продаж у Правобережну Україну, або принаймні зобов'язати їх робити це з метою агітації на користь російського царя (4-й пункт), а також заборонити їм “вивозити горілку й тютюн в російські міста”, щоб не порушувалася державна горілчана й тютюнова монополія в Росії (5-й пункт). Після тривалих дискусій уряд Брюховецького змушений був погодитися на умови російської сторони, але при цьому залишив за собою право апелювати до царя з приводу скасування 2-го і 3-го пунктів договору. Пункт 1-й також не був реалізований на практиці, проте створював прецедент, який був використаний царським урядом при укладенні Московських статей 1665.

Літ.: Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII–XVIII віках // УІЖ, 1994, №1.

В.М.Горобець.